

Research Paper

A comparative study of the meaning of life according to Kierkegaard and Sadrul Matalhin

Leili Kheidani*¹ ¹ Assistant Professor, Islamic Studies Department, Payame Noor University, Tehran, Iran.[10.22080/jre.2024.25169.1176](https://doi.org/10.22080/jre.2024.25169.1176)**Received:**

March 9, 2024

Accepted:

June 25, 2024

Available online:

December 1, 2024

Keywords:

Meaning of Life, Mulla Sadra, Kierkegaard, Death Thinking

Abstract

One of the most important issues of philosophy is the question of the meaning of life. It seems that the purpose of meaning in the opinion of Kierkegaard and Mulla Sadra is the purpose of life. It should be noted that the purpose of life is for someone who has knowledge and will, and the example of this is only human. Mulla Sadra and Kierkegaard explained the meaning of life by clinging to and appealing to religious beliefs, or in a better word, religious feeling, with God at the head of them. Kierkegaard considers the meaning and purpose of life to be a leap towards faith in God, and without this He considers the spirit of human life to have no support and no meaning. He does not interfere with rational reasoning in the discussion of the meaning of human life, because this spirit (intellectual) is a kind of passivity that removes the characteristic of religious activity from man. take but it must be acknowledged that what has been neglected in his view is the natural structure of man. In the wisdom of the Supreme, inspired by religious teachings, there is a kind of connection between man, God and existence, and the existence of God is considered the ultimate goal and the main factor of this connection, and in Sadra's thought, the correct understanding of this meaningful relationship and efforts in this direction are the key to meaning. Life is human. According to Sadrul Matalhin, the meaning of life depends on the existence of a valuable goal, a goal that is beyond the material and even spiritual issues of man, and that is a transcendental matter. He considers man to consist of soul and body, and what brings man to this valuable goal is man's will and intellect. This article attempts to express the thoughts of these two thinkers about the meaning of life, while also establishing the source of God as the only foundation and source of meaning in Mulla Sadra's thought, and criticizes Soren Kierkegaard's view.

***Corresponding Author:** Leili Kheidani**Address:** Payame Noor University, Tehran, Iran.**Email:** kheidanileia@pnu.ac.ir**Tel:** 09183435192

Extended Abstract

1. Introduction

One of the most important issues of philosophy is the question of the meaning of life. It seems that the purpose of meaning in the opinion of Kierkegaard and Mulla Sadra is the purpose of life. It should be noted that the purpose of life is for someone who has knowledge and will, and the example of this is only human. Mulla Sadra and Kierkegaard explained the meaning of life by clinging to and appealing to religious beliefs, or in a better word, religious feeling, with God at the head of them. Kierkegaard considers the meaning and purpose of life to be a leap towards faith in God, and without this He considers the spirit of human life to have no support and no meaning. He does not interfere with rational reasoning in the discussion of the meaning of human life, because this spirit (intellectual) is a kind of passivity that removes the characteristic of religious activity from man. But it must be acknowledged that what has been neglected in his view is the natural structure of man.

In the wisdom of the Supreme, inspired by religious teachings, there is a kind of connection between man, God and existence, and the existence of God is considered the ultimate goal and the main factor of this connection, and in Sadra's thought, the correct understanding of this meaningful relationship and efforts in this direction are the key to meaning. Life is human. According to Sadrul Matalhin, the meaning of life depends on the existence of a valuable goal, a goal that is beyond the material and even spiritual issues of man, and that is a transcendental matter. He considers man to consist of soul and body, and what brings man to this valuable goal is man's will and intellect.

2. Methods

The research method in this article is a study and library. Writing a research paper is a research method that is based on analyzing information available in articles, books, reports, and other sources. In this method, researchers reach a deeper understanding of the research topic by examining and studying existing theories and concepts, comparing previous studies, and examining connections and connections. This method allows researchers to use information available in different sources to answer their research questions and improve and expand previous studies. Here, we have tried to examine the opinions of these two thinkers using different texts and books.

3. Results

Both thinkers have given special importance to the death of human consciousness and in fact consider this world as a passage and a bridge to reach eternal life in another world. And they believe that what makes life meaningful is the existence of a world other than this mortal world and that man is not destroyed by death but is transferred to another world. In Kierkegaard's ontology, there are three stages or spheres of esteem, morality and faith or religion, each of which is a prelude to the next stage and what is important to him and gives meaning to life is the faith and religious stage. Mulla Sadra also believes that in addition to the soul, attention should be paid to the body, which is the instrument of knowledge and the helper of the soul. Of course, attention to the body is considered merely an instrumental attention and in fact the end

of the body is the surrender and subjugation of the body to the soul.

4. Conclusion

Kierkegaard, a Danish thinker, has sought to find the original meaning of life for contemporary man due to the dominance of empirical science and systems based on pure rationality, and due to the numerous conflicts found in empirical science. The meaning of life without reason and rationality and simply surrendering to a religion and devout faith will not get him anywhere.

That he considered finding the meaning of life to be limited to the Christian tradition and ignored and neglected the solutions and methods that exist in other traditions, and that he promoted rationalism in order to justify concepts such as the incarnation and the Trinity, and that he ignored the divine nature and neglected the revelation and mystical aspects of Kierkegaard's thinking is only part of the inadequacy and criticism that exists in his thought and view on life.

On the contrary, in the thinking of Sadr al-Muta'alin, we see a conscious and

rational life, the arrangement of which is based on divine nature, which results in, in addition to faith in God, belief in the Day of Judgment, prophets and divine saints, angels and cherubs. In addition to the field of knowledge and personal belief, he was also pragmatic, and striving to acquire moral virtues and avoid vices is considered an important characteristic of the meaning of life. What has prevented a person from achieving life and true life undoubtedly places him in a vegetative or animal stage and prevents him from achieving a meaningful life.

Funding

There is no funding support

Authors' contribution

The author of this article is Leili Kheidani.

Conflict of interest

Authors declared no conflict of interest.

Acknowledgments

I would like to express my gratitude to all the people who helped me write this article.

References

- Kier Kegaard, Soren (1948) *Purity of Heart*,
Printed in the United States of
America.
- Kierkegaard, soren (1990), *Eighteen up-
building Discourses* ,Edited &Trans-
lated by Howard V.Hong and Edna
H. Hong Published bx prineeTon
university Press.
- Kierkegaard,soren (1987) *Either/or, part1*,
Editedand Translated by Howard
V.Hong& fdna HHony. Prineeton
university press prineeton,New
jersey.
- LippiTT, john (2003) *Kierkegaard and Fear
and Trembling*. Routledge Taylor &
Francis.
- Weston, W. (1994), *Kierkegaard and mod-
ern Continental Philosophy*,
Rotledge London and Newyork.

علمی

بررسی تطبیقی معنای زندگی از نظر کرکگور و صدرالمتالهین

لیلی خیدانی*^۱ ^۱ استادیار گروه معارف اسلامی، دانشگاه پیام نور، تهران، ایران.[10.22080/jre.2024.25169.1176](https://doi.org/10.22080/jre.2024.25169.1176)

چکیده

یکی از مهمترین مسائل فلسفه، پرسش از معنای زندگی است. چنین به نظر می رسد که مقصود از معنا در نظر کرکگور و ملاصدرا هدف زندگی است. لازم به ذکر است که هدف زندگی برای کسی مطرح می شود که دارای علم و اراده باشد و مصداق این امر صرفاً انسان است. ملاصدرا و کرکگور با تمسک و توسل به باورهای دینی یا به تعبیر بهتر احساس دینی و در صدر آن ها خداوند، به تبیین معنا داری زندگی پرداختند. کرکگور معنا و هدف زندگی را در شورمندی و جهش به سوی ایمان به خداوند می داند و بدون این روحیه زندگی انسان را فاقد پشتوانه و فاقد معنا می داند. او استدلال عقلی را در بحث معنای زندگی انسان، دخالت نمی دهد، زیرا این روحیه (عقلی) نوعی انفعال است که ویژگی فعالیت دینی را از انسان می گیرد. ولیکن باید اذعان داشت که آنچه که از نگاه او مورد غفلت قرار گرفته ساختار فطری انسان است. در حکمت متعالیه با الهام از آموزه های دینی نوعی پیوستگی میان انسان، خدا و هستی وجود دارد که وجود خداوند هدف و غایت نهایی و عامل اصلی این پیوستگی تلقی می گردد و در اندیشه صدر، فهم درست این رابطه معنادار و تلاش در این راستا، کلید معناداری زندگی انسان است. معناداری زندگی از نظر صدرالمتالهین منوط به وجود هدف ارزشمند است، هدفی که فراتر از مسائل مادی و حتی معنوی انسان است و آن یک امر متعالی است. وی انسان را متشکل از نفس و بدن می داند و آنچه انسان را به این هدف ارزشمند می رساند اراده و عقل آدمی است. در این مقاله تلاش گردیده ضمن بیان تفکرات این دو اندیشمند درباره معنای زندگی، به تثبیت سرچشمه بودن خداوند به عنوان یگانه بنیاد و مبدا معناداری در اندیشه ملاصدرا پرداخته و دیدگاه سورن کرکگور مورد نقادی قرار می گیرد.

تاریخ دریافت:

۱۹ اسفند ۱۴۰۲

تاریخ پذیرش:

۵ خرداد ۱۴۰۳

تاریخ انتشار:

۱۱ آذر ۱۴۰۳

کلیدواژه ها:

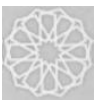
معنای زندگی، ملاصدرا، کرکگور، مرگ اندیشی.

* نویسنده مسئول: لیلی خیدانی

آدرس: دانشگاه پیام نور، تهران، ایران.

ایمیل: kheidanileia@pnu.ac.ir

تلفن: ۰۹۱۸۳۴۳۵۱۹۲

۱ مقدمه

انقلاب کپرنیکی کانت، تغییر نگرش دکارت از غایت محوری به ماشین انگاری، تغییر کیهان شناسی بطلمیوسی به کیهان شناسی گاليله ای، پیدایش ناخودآگاه فروید و جریان های علمی پس از آن، ظهور زیست شناسی داروین باعث به وجود آمدن یک چرخش بنیادین در تاریخ تفکر بشریت شد و متاسفانه پیامد این تغییرات و دگرگونی ها تنزل و سقوط جایگاه انسان است (فرجی، ۱۳۹۹، ۸) . روزگاری انسان اشرف مخلوقات بود اکنون از نسل میمون است و جهان پیرامون او دیگر حول محور زمین نمی چرخد بلکه زمین به عنوان محل سکونت اشرف مخلوقات، خود قمری است از بی نهایت اعمار گردنده به دور خورشید. بنابراین بیشتر اندیشمندان و فلاسفه معاصر و جدید، انسان را موجودی حقیر، بی ارزش و پرتاب شده در زندگی به حساب می آوردند و و باور دارند که زندگی انسان و سرنوشت او به خودش وانهاده شده است. با این تغییر و تحولات و تغییر نگرش ها مساله سعادت بشری جای خود را به پرسش مهمتری داده که بخش اعظمی از مباحث فلسفی معاصر را به خود مشغول نموده است و این پرسش در باب مساله معنای زندگی است .

بنا بر این یکی از مهمترین و اصلی ترین مسائلی که انسان در طول حیات خود بارها با آن مواجه شده و یافتن پاسخ آن برای انسان تازگی دارد سوال از معنا و مفهوم " معنای زندگی " است. پاسخ به این سوال بدون تردید نقش بسزایی در نوع زیستن و حیات بشریت دارد. اضطراب و ناراحتی هایی همچون افسردگی، پوچی، ناامیدی، دلهره... و پرسش های هستی گرایانه همانند از کجا آمده ام، آمدنم بهر چه بود، به کجا می روم نمونه هایی از پرسش ها و چالش هایی است که انسان را بر آن داشته در پی سوال و کنکاش از معنای زندگی برآید. نگرش ها به مساله معنای زندگی متفاوت است و هر اندیشمند و متفکری با دید خود آن را مورد بررسی و مذاقه قرار می دهد. در این میان سه مفهوم و مؤلفه مهم در ارتباط مستقیم با معنای زندگی قرار می گیرند که

عبارتنداز: خداوند، انسان و مرگ. بحث وجود یا عدم وجود خداوند، باعث ایجاد مباحث دینی و کلامی می گردد که در نقطه مقابل خود مباحث الحادی را دارند .

در نگاه کرکگور معنای حیات و زندگی انسان در گرو ارتباط با مرگ اندیشی است و تا حدی برای این نظر ارزش قائل است که زندگی بدون آن را بی معنا و پوچ می داند در هستی شناسی کرکگور سه مرحله یا سه سپهر قابل تشخیص است که لاینفک نیستند بلکه مراحلی از حیات و زیست انسان هستند که می توانند ارتباطی با همدیگر نداشته باشند:

الف) مرحله زیستن برای خود (استحسانی)

ب) مرحله زیستن برای دیگران (اخلاق)

ج) مرحله زیستن برای خدا (ایمانی) (Kierkegaard.1987.104)

نظام فلسفی ملاصدرا هم در مسئله معنای زندگی با سه مرحله یا سطح مواجه است:

الف) زندگی دارای هدف ارزشمند (معنادار بودن زندگی)

ب) زندگی دارای هدف با ارزش تر (معنادارتر بودن زندگی)

ج) زندگی دارای هدف با ارزش ترین (تبیین معنادار ترین) (آیت اللهی، ۱۳۹۲، ۵۷)

کرکگور سه گزینه جهت انتخاب پیش روی انسان قرار می دهد که بایستی تنها یکی از آنها را انتخاب کند که از نگاه او تنها سپهر ایمانی (دینی) بالاترین مرتبه زندگی است و چنین سطحی را برای فرد مستحق زیستن می داند. (ورنو و وال، ۱۳۷۲، ۱۲۹-۱۲۵) او به زندگی پس از مرگ و سعادت اخروی اعتقاد دارد و معتقد است که از میان تمامی موجودات تنها انسان است که یک مرگ آگاه دارد و بیان می دارد که مرگ جز با زندگی قابل شناخت نخواهد بود و حیات و زندگی انسان به واسطه مرگ

این مقاله تفسیرهای مبتنی بر معنای زندگی در فلسفه ملاصدرا از طریق مقوله بندی آرائ او در ضمن انسان و غایت او اخذ شد .

۲ پیشینه تحقیق

در خصوص پیشینه تحقیق باید بیان داشت که کارهای پژوهشی در خصوص معنای زندگی نوشته شده است از جمله :

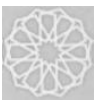
بیدهندی، محمد و ذریه، محمد جواد در مقاله ای با عنوان " بررسی معناداری زندگی در اندیشه ملاصدرا و کرکگور " مبحث دخیل دانستن اراده و اختیار انسان را در معنای زندگی مورد بررسی و مذاقه قرار داده اند . مروی، عاطفه و علیزمانی، امیر عباس در تحقیقی به نام " رهیافتی نو در مسئله معنای زندگی در نظرگاه کرکگور " رویکرد کرکگور درباره معنای زندگی را تشریح نمودند. رساله ای با عنوان " مقایسه آرائ ملاصدرا و کرکگور در خصوص نسبت میان مرگ اندیشی و معنای زندگی " که بعداً توسط نویسنده آن صدیقه ابطحی کتابی از آن با همین عنوان استخراج شده است در چهار فصل تدوین شده است که بیشتر مباحث آن به مساله مرگ اندیشی و وجود معاد پرداخته شده است.

علیرغم وجود کتب، رساله و مقالاتی با عناوین مشابه، باید اذعان داشت که این شباهت صرفاً در چارچوب ظاهری است و محتوای آنها کاملاً متفاوت است و اما اهمیت این پژوهش به جهت توجه و بازگشت به پشتوانه های فکری اسلامی و نگرش به فلسفه آنها از زاویه مسائل جدید است در حقیقت کارایی فلسفه ملاصدرا در معنابخشی به زندگی است که بر اساس مسائل و مفاهیم اسلامی پی ریزی شده و با فرهنگ ایرانی- اسلامی ما همخوان تر می باشد . همچنین باید تصریح کرد که آنچه این مقاله را از سایر موارد متمایز می کند ذکر موارد اشتراکی و افتراقی در مقاله و نقد تفکر کرکگور از نظر ملاصدرا است و کاملاً حول محور معنای زندگی بحث میکند در اینجا تلاش شده که از منابع دست اول در جهت رسیدن به این هدف استفاده شود .

معنا می یابد. و زندگی و مرگ به هم وابسته هستند و وجود هر کدام دال بر وجود دیگری خواهد بود.

سعی و تلاش ملاصدرا برای برخی از انسان ها در حقیقت تبیین و تشریح و رساندن آنها به زندگی دارای اهداف با ارزش تر و معنادارتر است و برای برخی هم رساندنشان به معنادار ترین و با ارزش ترین زندگی است. این نوع نگاه و تلاش را در اصول و مبانی همانند، اصالت وجود، حرکت جوهری، اتحاد عاقل و معقول و اصل تشکیک که چارچوب نظام فلسفی او را تشکیل می دهند می توان دید.

هدف ما در این پژوهش بررسی معنای زندگی با نگاه فلسفی است از این رو بیشتر بر مفهوم و جنبه هدف داری و غایت زندگی تمرکز می نماییم. به همین جهت چه از زاویه دید یک فرد خداپاور بنگریم و چه یک شخص ملحد، همواره دو پرسش بنیادی و اساسی در باب معنای زندگی برای ما وجود خواهد داشت : نقش باور به خداوند در معنا یافتن زندگی چیست ؟ نقش مرگ و جهان پس از آن در معنا یافتن یا بی معنا شدن زندگی چیست ؟ در تلاش برای پاسخ گویی به این سوالات، دو اندیشمند و فیلسوف تاثیر گذار را برگزیده ایم از یک سو سورن کیرکگور فیلسوف و الهی دان دانمارکی قرار دارد که بسیاری از مفسران او را پدر آگزیستانسیالیسم می دانند. وی که شدیداً تحت تاثیر آموزه های مسیحیت قرار داشت، شخصیت و سلوک و رفتار مسیح را سر لوحه زندگی عملی خود قرار داد و تلاش کرده که با تفسیری نو، انحرافات به وجود آمده در کلیساهای زمان خود را یادآور شده و اصلاح نماید . و از طرف دیگر بنیانگذار حکمت متعالیه صدرالمتالهین شیرازی هست که در مکتب اسلام پرورش یافته است و نظامی را پیش روی ما قرار می دهد که در آن، رابطه انسان با مبدا عالم هستی به خوبی تبیین شده است . و با الهام از آموزه های دینی یک نوع پیوستگی میان انسان، خدا و هستی وجود دارد. در آرائ ملاصدرا به طور صریح به معنای زندگی پرداخته نشده است چرا که طرح این مسئله در فلسفه، از دستاوردهای جدید حوزه فلسفه است و بنابراین در

۳ معنای زندگی در نگاه کرکگور

در تفکر هستی شناسانه کرکگور سه ساحت یا سپهر وجود دارد که وابسته و مشروط به هم نیستند و مراحل از زندگی انسان به شمار می روند که ممکن است هیچ ارتباطی با یکدیگر نداشته باشند.

طبق دیدگاه او در ساحت استحسانی آدمی همه ی عمر خود را صرفاً در پی لذت های جسمانی و جنسی است و در صدد فریب دادن جنس مخالف است. چرا که این کار را هدف و غایت زندگی می داند و از انجام آن لذت می برد .

«تنها پرتو نورانی در زندگی او، نقطه کور و تاریک ابر آلودی است که بر زندگی اش سایه افکنده است. او از حقیقت به دور است هیچ نوری بر زندگی اش نیست و اسیر هوس های کور زندگی می باشد. و همانند یک طعمه در دام زندگی تکراری و کسالت آور خویش گرفتار شده است. گوش فرا دهید که چطور در یک لذت زودگذر گرفتار شده است. (Kierkegaard.1987.103)

مرحله دوم از ساحت های مورد نظر کرکگور بعد اخلاقی است که در این سپهر دیگر برای لذات خودش وقت نمی گذارد بلکه زندگی انسان برای دیگران است. فردی که در این مرحله است یک هدف بزرگ را در سر می پروراند در واقع او از خواست فردی گذر می کند و از جزء می خواهد به کل برسد می خواهد الگوی کلی زندگی اخلاقی باشد درست همچون سقراط که جام زهر را نوشید تا با مرگش یک درس تاریخی بزرگ را برای انسان به یادگار بگذارد.

در این ساحت هم فردی که در این وادی است می خواهد کلی شود هدفش برپایی عدالت است و با مرگش قانون را احیا می کند. (Lippitt,2003,152)

در این مرحله اخلاقی هم همچون ساحت استحسانی هدف واقعی کرکگور میسر و فراهم نشده چرا که هیچکدام از این دو مرحله حامل نشانه هایی ایمانی و دینی نیست.

پایه و اساس و بنیان فلسفه کرکگور مرحله سوم یا همان مرحله دینی و ایمانی است و اینجاست که مسأله معنای زندگی خودش را نشان می دهد.

در این مرحله کرکگور سعی در اثبات حقانیت خداوند برای زندگی خویش دارد. این مرحله از نگاه او دارای ویژگی هایی است:

الف) در دو مرحله قبل (استحسانی - اخلاقی) جای شورمندی به شدت خالی است او دوران خود را دوران بی شوری می دانست چرا که انسان در آن دوران یا دنبال لذت های زودگذر است و یا اینکه سعی می کرده که خویشتن را فدای قوانین کلی کند. که در هر دو مورد شور را در انسان نابود کرده است و خلاء آن احساس می شده است.

شور لازمه اصلی زندگی است که به زندگی ارزش می دهد... و نهایت اینکه بدون شور نه تنها بزرگ بودن میسر نیست، چه بسا بدون آن فردیت هم به خطر می افتد. (Merino,2001,86)

کرکگور روزگارش را غرق در بحران بی معنایی می دانست و تنها راه برای رسیدن به معنا را تأسی به تفکر و نگاه معنوی و خارج شدن و کنار زدن ساحت های حس و اخلاقی و در حقیقت عجین شدن در سپهر ایمانی می داند.

«نسبت و ارتباط با خدا هست که انسان را انسان کرده است» (وال، ۱۳۷۲، ۱۲۱).

ب) عامل دیگر که علاوه بر شورمندی به آدمی انگیزه و جهت زیستن می دهد (خلوص نیت) است.

کرکگور مکرر بیان کرده است که دنبال چیزی هستم که ارزش زندگی مرا داشته باشد، چیزی که مرا از خواب غفلت بیدار کند آنچه که سمت و سویی و هدف در زندگی به من بدهد. از نظر او این امر میسر نمی گردد مگر اینکه از درون و به صورت خودجوش خلوص در نیت داشته باشیم.

این ارتباط آنچنان در هم تنیده است که شناخت خود یا خودیابی تنها از طریق خدا مهیا و آماده می شود و بی خدایی در واقع از نظرش همان بی خودی

بسیار بدتر از پذیرش هولناک تصمیم گیری و انتخابی است که می کنیم. (Weston, 1999, 31)

نهایتاً اینکه انسان از نظر کرکگور سه مرحله و یا ساحت را می تواند انتخاب کند:

- ۱- سپهر حسی یا استحسانی زندگی برای خود
- ۲- سپهر اخلاقی زندگی برای دیگران
- ۳- سپهر دینی زندگی برای خداوند

۴ مرگ اندیشی و معنای زندگی

کرکگور کتابی دارد تحت عنوان *بیماری به سوی مرگ* که در آن به مشاهدات روانشناسانه و همینطور نکات فلسفی و کلامی درباره مشاهداتش می پردازد.

او در مورد یاس و ناامیدی بحث می کند و معتقد است که هر انسانی کم یا زیاد با مسأله یاس و ناامیدی دست و پنجه نرم کرده و غیر از مسیح هیچ انسان زنده ای وجود ندارد که این حالات را تجربه نکرده باشد او این یاس و ناامیدی را به بیماری روح تعبیر می کند.

وجود یاس در انسان عادی و انسان مسیحی متفاوت است و علت آن نحوه برخورد آنها با مسأله مرگ است. انسان غیر مسیحی (غیر مومن) رنج های زیادی از جمله فقر، مرض، غم، استرس در زندگی تحمل می کند که منجر به یأس در او می شود و در رأس همه آنها مسأله مرگ است که آن را پایان زندگی تلقی می کند و بنابر نظر او با مرگ همه چیز پایان می پذیرد. ولیکن انسان مسیحی علیرغم تمامی این رنج ها و سختی ها مرگ را پایان زندگی نمی داند و به زندگی ابدی معتقد است و به جای یأس، امید را در زندگی پس از مرگ جستجو می کند.

«به زبان انسان عادی مرگ پایان همه چیز است و فقط تا زمانیکه زندگی هست امید هست. اما به زبان مسیحیت مرگ به هیچ عنوان آخرین چیز نیست. (کرکگور، ۱۳۷۷، ۳۰).

معنا و مفهوم مرگ در نگاه کرکگور وابسته به درک و فهم انسان نسبت به ساحت های سه گانه

است. (خدا نداشتن، خود نداشتن است). (وال، ۱۳۷۲، ۳-۱۲۲)

از نظر کرکگور دین و ایمان یک امر غیر عقلایی است و درک و فهم و عقلانیت در واقع ثمره ایمان محسوب می شوند. قهرمان زندگی اش حضرت ابراهیم (ع) است که پای بر عاطفه و عقل خویش نهاد و مسیر و جهت شورمندی را با رسیدن به سعادت ابدی رقم می زند.

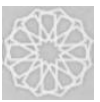
ج) از نگاه کرکگور آنچه سبب می شود که آدمی به خلوص نیت برسد و بزرگ و عالی مقام گردد عشق است. همچون مسیح که به علت عشق به انسان ها خالصانه خود را فدای آنها کرد و فدیة عشق و گناهان انسان گردید.

جایگاه و منزلت عشق از دید کرکگور بسیار بالا هست او با زیبایی هر چه تمام تر عشق ابراهیم به خداوند و اسحاق را ترسیم می کند ابراهیم چنان عاشق خداوند بود که یقین داشت اسحاق را از او نمی گیرد.

چه چیزی در این هنگامه نابودی، برای همیشه جاودان و ماندگار است؟ چه چیزی برای انسان آن هنگام که روشنایی و نورانیت رو به زوال است حکم روشنایی دارد؟ جواب همه این سوالات عشق است. فقط عشق است که در زمان تغییر همه چیز بدون تغییر است و قابلیت تبدیل پذیری ندارد. (kierkegaard, 1990, 55)

د) ابراهیم ایمان و دین خود را روبروی آزادی و انتخاب می بیند یکی از مؤلفه های فلسفه خدا محور کرکگور اختیار و آزادی است. از نظر او انسان زمانی آزاد و مختار است که بتواند از میان سه ساحت یک مرحله ای را برای زندگی خود انتخاب کند و به عبارت بهتر بتواند از یک مرحله به مرحله بعد ورود پیدا کند.

در نهایت ما بایستی جوابگوی خودمان باشیم و آن ناامیدی که گریبان ما را می گیرد اگر تصمیم مان را بگیریم و به آن چیزی که مهم است عمل نکنیم

فکر می کنیم و به عبارتی مرگ آگاه هستیم و این آگاهی به جهت آگاهی از محدودیت و متناهی بودن است.

از نظر کبرگگارد مرگ نوعی امکان زندگی هست که مسیح آن را وعده داده است. و از نظر او رستگاری ابدی بزرگترین سعادت و کامیابی یک موجود است و مرگ را یک حادثه کوچک در زندگی لحاظ می کند و آن را آخرین چیز نمی داند.

و معتقد است که میزان امید در مرگ به مراتب بیشتر از امیدی هست که در زندگی وجود دارد. درنگاه کرکگور ترس و هراس پس از مرگ دیده نمی شود و یکی از وجوه مرگ اندیشی او اعتقاد به عالم جاودان و حاضر شدن در پیشگاه خداوند می باشد.

کرکگور از ابراهیم و مسیح به عنوان شهسوار ایمان یاد می کند و سقراط را قهرمان تراژدی می داند او معتقد است که مرگ شهسوار ایمان با مرگ قهرمان اخلاق تفاوت اساسی دارد و آن به جهت هدف گوناگون و متفاوت آنهاست.

مرگ شهسوار ایمان به جهت بیزاری از دنیاست و لیکن مرگ قهرمان اخلاق در کنار گرامیداشت و ارزش زندگی این جهان صورت می پذیرد. (kierkegaard,1948,116)

پس مرگ به معنای گذار است نه خاتمه و پایان زندگی چرا که در جستجو و کنکاش آسایش ابدی می باشد و اصلی ترین راه و مسیر است برای بدست آوردن معنای زندگی. معنایی که هدفش و غایتش در جهان پس از مرگ بدست می آید.

از نظر کرکگور احساسات و شورمندی می توانند ما را در جهت رسیدن به معنای زندگی رهنمون باشند.

در بیماری *تال ب گور* می بیان می کند که هر کس که با خدا ارتباط نداشته باشد کم و بیش نومید است زیرا آن بخش ابدی وجودش را در نیافته یا نپذیرفته (اندرسون، ۱۳۷۰، ۱۰۵)

هستی است. رفتار و کردار انسان با توجه به هر سپهری متفاوت است. مثلاً آنهایی که در سپهر حسی یا استحسانی هستند مرگ را نیستی و در واقع پایان لذت های دنیا می دانند و همواره تلاش می کنند از مرگ فرار کنند و کمتر راجع به آن صحبت کنند. در سپهر اخلاقی قهرمان تراژدی با خواست و اراده خود به سراغ مرگ می رود نه به این خاطر که با خداوند یکی شود بلکه یا دوست دارد قهرمان اخلاق شود یا به دلیل مصلحت اجتماعی. اما در سپهر ایمانی یا دینی شهسوار ایمان همانند قهرمان تراژدی به استقبال مرگ می رود اما اهداف کاملاً متفاوت است در اینجا هدف یکی شدن و یگانه شدن با خداوند به عنوان غایت هستی است.

توصیه کبرگگارد همواره به انسانها این بود که از دل بستگی و وابستگی به هر چیزی برای طولانی مدت پرهیز کنند.

بگذار وضعیت را خوب برایت تشریح کنند و بعد بگو: «خوب» کاملاً درک می کنم دو راه هست که انسان می تواند این کار را انجام دهد یا آن کار را اما اگر دوستانه نصیحت کنم چه انجام دهی چه انجام ندهی نتیجه هر دو افسوس و حسرت است...? (Kierkegaard,1982,98)

۵ ترس آگاهی و مرگ آگاهی

بنیان و اساس تفکر کبرگگارد «ترس آگاهی» است. ترس آگاهی همراه با شناخت و آگاهی بوده و در حقیقت ترس از مطلق می باشد نه ترس از مقید. که مخصوص انسان بوده و اختصاص به زمان و مکان ندارد و یک امری متعالی و والا می باشد.

ترس آگاهی حالتی است فرا روی عدم. حد وجود و هستی چاره ساز نیست در حالیکه خود ترس چاره پذیر است و با دفع مورد ترس آن هم رفع می شود، ترس آگاهی با مرگ قرین است. (مستعان، ۱۳۸۶، ۱۱۲)

در خصوص مرگ آگاهی بایستی تصریح کرد که ما انسانها تنها موجوداتی هستیم که راجع به مرگ

۶ صدرالمتهین و معنای زندگی

بنابر اصول حکمت متعالیه معنا و زندگی درجات مراتب مختلفی دارد و علیرغم نظریاتی که در خصوص معنا داری و بی معنای زندگی مطرح شد. بی معنایی و پوچی زندگی هیچگاه دغدغه حکما و متفکران مسلمان نبوده است.

شاید بتوان گفت که علت این امر پشتوانه قوی دینی و اتصال به مبدأ لایزال الهی بوده است و آنان همواره دنبال معنادار بودن زندگی و به عبارت دیگر بدست آوردن معنادارترین معنای زندگی بوده اند. بر اساس تفکر ملاصدرا زندگی دارای اهداف ارزشمندی می باشد که هر انسانی با توجه به مرتبه وجودی خود سعی در بدست آوردن آن را دارد او معتقد است که نفس آدمی دارای امیال اصیلی می باشد که با توجه به آن امیال زمینه و تمهیدات لازم جهت بدست آوردن زندگی معنادار فراهم می شود.

فطرت اصیل انسان همواره در پی شناخت خداوند است (ملاصدرا، ۱۴۲۸، ۱۳۳) و آدمی فطرتاً مشتاق وصال خداوند است (ملاصدرا، ۱۳۶۶، ۲۱۰)

و اما میل و اشتیاق آدمی به جاودانگی از دیگر امیال اصیل انسان است که یکی از مهمترین عوامل معنا دار و معنابخش به زندگی است. (ملاصدرا، ۱۴۲۸، ۱۷۱)

ملاصدرا با توجه به اصل مهم اتحاد عاقل و معقول اعتقاد دارد که نفس آدمی به پشتوانه علم و عمل این توانایی را دارد که اشتداد پیدا کند و ارتقاء یابد و در واقع علم و عمل انسان می تواند نفس را ارتقاء دهد و سعادت مند کند یا اینکه او را به خاک ذلت بنشانند و او را اهل شقاوت کند بنابر همین دلیل مرتبه وجودی انسان جاهل و مجنون و یک طفل با انسان عالم یکی نیست. (ملاصدرا، ۱۳۸۶، ۲۶)

بر طبق اصل حرکت جوهری که یکی از اصول مهم ملاصدرا است ذات آدمی مرتب در حال تبدل و حرکت از یک نوع به نوع می باشد و در این راه هر

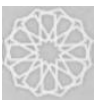
میزان متناسب با عقل به سمت و سوی کمال حرکت کند سعه وجودی پیدا می کند به اهداف ارزشمند که مدنظر ملاصدرا است نزدیک می شود

چرا که نفس به هر میزان که اشتداد وجودی پیدا کند به غایب غایات نزدیک تر شده است (ملاصدرا، ۱۳۶۱، ۲۸۰)

بنا بر آنچه بیان شد انسان های عادی به جهت عدم درک بالای معنای زندگی، به یک زندگی در سطح میانه یا پایین اکتفا می کنند. به عبارت بهتر می توان تصریح کرد که هر انسانی متناسب با مرتبه ای که در آن قرار دارد درک خاصی و ویژه ای از زندگی خویش دارد و آن انسانی که در مرتبه حس قرارداد او نیز یک سطح پایین از معناداری را تجربه می کند.

ملاصدرا گوهر و جوهر انسان را عقل می داند و معتقد است کمال و سعادت نهایی و واقعی انسان، سعادت عقلی اوست. او سعادت عقلی را معرفت و شناخت تا سر حد ممکن تعریف می کند هر چه میزان معرفت کلیات نظام هستی یا ذات واجب الوجود و سایر امور بیشتر باشد انسان کاملتر و از سعادت واقعی که سعادت عقلی بر اساس عدالت است بیشتر بهره مند می شود. (مطهری، ۱۳۷۶، ۳۰۹)

انسان با توجه به قوه خرد خویش قادر خواهد بود تا به مراحل والای معرفتی دست یابد. نقطه آغاز این شناخت اصیل در نظر وی معرفت النفس می باشد چنان که او غایت فلسفه را استکمال نفس انسانی می داند. در حقیقت ملاصدرا سعی بر این دارد که عالم جسمانی و انسان را متوجه اصل خویش در عالم روحانی گرداند و همه این موارد عملی نمی شود مگر اینکه انسان به معرفت نفس و شناختی نسبی و سنجیده از خود و توان مندی های آن برسد. تردیدی نیست که معرفت نفس از شناخت خویشتن و سپس محیط پیرامون هستی آغاز می شود و با این شناخت انسان بر تمامی محاسن و معایب نفس خویش آگاهی می یابد و سپس قدرت هدایت نفس و امیال آن را به دست

هست به همین دلیل دارای کمال بیشتری بوده است. و جوهر نفس رسول اشرف جواهر نفس است و زندگی او معنادارترین زندگی بوده است. (ملاصدرا، ۱۴۲۸، ۲۴۶)

۸ دیدگاه ملاصدرا درباره مرگ

ملاصدرا در برخی از آثارش از جمله کتاب *الشواهد الربوبیه* شاهد دوم به بیان مطالبی درباره حقیقت مرگ و احوالات آخرت پرداخته است.

«لازم است دانسته شود که مرگ حق است چرا که امری طبیعی است و منشأ آن اعراض نفس از عالم حواس و تمایل او به خداوند است ... مرگ تو را نابود نمی کند بلکه بین تو و آنچه غیر تو هست فاصله و جدایی ایجاد می کند. (ملاصدرا، ۱۳۸۶، ۳۵۸)

در قرآن هم تلاوت می کنیم: «أَحْيَاءُ عِنْدَ رَبِّهِمْ يُرْزَقُونَ فَرِحِينَ بِمَا آتَاهُمُ اللَّهُ» (آل عمران، ۱۶۹-۱۷۰)

در واقع ملاصدرا عامل و منشأ مرگ را قطع ارتباط نفس با بدن و رویگردانی نفس از عالم حواس ذکر می کند و آن را نابود شدنی نمی داند. با توجه به سوره مبارکه عنکبوت آیه ۵۷ «کل نفس ذائقة الموت» مرگ را جدا شدن نفس از بدن لحاظ می کند که نفس هر موجودی آن را خواهد چشید.

بنابر اعتقاد ملاصدرا مرگ امری وجودی محسوب می شود که در حقیقت انسان به واسطه آن از نشئه ای رها می شود و وارد نشئه ای دیگر می شود به عبارت دیگر مرگ سبب انتقال انسان از عالمی به عالمی دیگر است و این نقل و انتقال و دو طرف آن یعنی دنیا و آخرت نیز وجودی هستند. انسان به دلیل مرگ در هیچ کدام از موقعیت هایش در عدم قرار نمی گیرد بلکه صرفاً نحوه حیات و زیست او تغییر می کند.

او معتقد است که انسان با مرگ به پایان نمی رسد و زندگی انسان منحصر در این دنیا نیست و نفس هرگز از بین نمی رود و نابود نمی شود و یک

می آورد و در نهایت به شناخت خداوند می رسد. طبق نظر ملاصدرا هر کسی که نفس خود را بشناسد می داند آن را چگونه اداره و رهبری کند و کسی که عنان نفس خود را به دست گیرد در می یابد که عالم دارای رهبری نیکوست و وقتی به این معرفت دست یافت خلیفه خداوند در زمین می شود البته بنا بر نظر صدرا تمامی عالم هستی عین فقرند و نفس انسان عین وابستگی است و به صورت مستقل و تام نمی توان آن را شناخت به بیان دیگر، این " حقیقت " " من " عین تعلق است نه چیزی دارای تعلق، پس نفس را مستقلاً نمی توان شناخت و شناخت آن در پرتو شناخت مبدا آن میسر است (کرمی، ۱۳۸۵، ۹۶)

ملاصدرا در اندیشه فلسفی خود با نگرش توحیدی و هستی شناسی وحدانی به جهان و پدیده های آن می نگرد لذا در حکمت متعالیه حضور ذات خدا در همه چیز در حد اعلائی خود قرار دارد. (بیدهندی، ۱۳۹۱، ۷۵)

۷ خدا هدف ارزشمند

مطابق با اصول ومبانی ملاصدرا در باره معنای زندگی، او معنا را هدف ارزشمند لحاظ کرده و هر کجا که ما از کتب و آثار ملاصدرا معنا را می بینیم مقصود همان هدف ارزشمند است که در واقع به تأثیرگذاری خدا در معناداری زندگی از طریق هدف ارزشمند پرداخته است. بر اساس دیدگاه ملاصدرا همانگونه که علت غایی خلقت جهان به خداوند منتهی می شود غایت الغایات هم خداوند است. (ملاصدرا، ۱۴۲۸، ۲۴۴)

نکته جالب توجه اینجاست که در میان موجودات تنها انسان هست که این توانایی را دارد که سلسله مراتب اهداف را طی کند از دون مرتبه شروع کند تا به اعلی مراتب برسد و نه موجود روحانی و نه موجود جمادی یا حیوانی چنین امکانی ندارند. (آیت الهی، ۱۳۹۲، ۳۶۵)

صدرا المتألهین اعتقاد دارد به جهت اینکه وجود حضرت رسول (ص) اقرب موجودات به خیراعلی

را گذر و پلی برای رسیدن به زندگی جاودانه در عالم دیگر لحاظ می کنند. و معتقدند آنچه سبب معنادار بودن زندگی می شود وجود عالمی غیر از این دنیای فانی می باشد و انسان به واسطه مرگ نابود نمی شود بلکه به عالم دیگر انتقال می یابد.

۴. در هستی شناسی کرکگور سه مرحله یا سپهر استحسانی، اخلاقی و ایمانی یا دینی وجود دارد که هر کدام مقدمه ای برای مرحله بعد است و آنچه که در نزد او از اهمیت برخوردار است و سبب معنا بخشی به زندگی می شود مرحله ایمانی و دینی است. ملاصدرا نیز معتقد است که علاوه بر نفس بایستی به بدن که ابزار معرفت است و کمک کننده نفس می باشد توجه شود. البته توجه به بدن صرفاً یک توجه ابزاری لحاظ می شود و در واقع غایت بدن تسلیم شدن و انقیاد بدن برای نفس است.

اما در خصوص مواردی که این دو اندیشمند با هم اختلاف نظر دارند و نقدهایی که ملاصدرا بر کرکگور دارد می توان اشاره داشت به اینکه :

۱. اولین انتقادی که درباره معنای زندگی در تفکر و نگاه کرکگور وجود دارد. انحصار طلبی او در معنایابی زندگی صرفاً در مسیح(ع) و یک مسیحی مؤمن است. و برای سایر ادیان ارزشی قائل نیست در حالی که اسلام به مراتب دارای معناداری و معنادهی بهتری برای زندگی انسان است.

۲. کرکگور عقل را از درک آموزه های دینی عاجز می داند و بیان می دارد که عقل نه تنها تبیین گر گزاره های دینی نیست بلکه حجاب آن است و باعث می شود که دین هویت اصیل خویش را از دست بدهد. او اصالت و اولویت را به دین و ایمان بدون عقل، اندیشه و عقلانیت

نکته جالب توجه در تفکرات ملاصدرا این است که او معتقد است میان مرگ و معنای زندگی یک رابطه مستقیم وجود دارد و هدف و غایت زندگی تکامل نفس می باشد که این مهم بدون مرگ حاصل نمی شود بنابراین زمانی زندگی انسان بی معنا لحاظ می شود که منحصر در این دنیا باشد و با مرگ خاتمه پیدا کند.

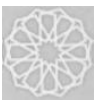
او وجود عالم آخرت و جاودانه بودن روح در آن را عامل و دلیل معنادارتر کردن زندگی می داند و حیات و زندگی آخرت را ادامه حیات دنیوی می داند و معناداری زندگی هم شامل دنیا و هم شامل آخرت است.

۹ وجوه اشتراک و اختلاف میان کرکگور و ملاصدرا

۱. هر دو اندیشمند وجود را بر ماهیت مقدم می دانند در اندیشه و تفکر کرکگور ابتدا انسان وجود دارد و سپس با تحقیق و تفحص ایمان واقعی ماهیتش تکامل پیدا می کند. ملاصدرا هم که اصالت وجودی هست و آنچه اهمیت دارد وجود است و سپس ماهیت شکل و معنا می یابد.

۲. هم کرکگور و هم ملاصدرا هر دو عمل گرا هستند کرکگور با تبعیت از زندگی مسیح و عملی کردن اهداف او سعی در تطبیق آن با زندگی خصوصی خود دارد. ملاصدرا نیز استدلال می کند که شخص دین دار که اراده خداوند را به عنوان هدف و غایت حیات قبول می کند و فرامین الهی را انجام می دهد خداوند معنای زندگی او می شود. «آگاه باش ای سالک هوشیار و طالب بینا که همانا تو بر اساس آنچه برایت مقدر شده به سوی پروردگارت صعود خواهی کرد» (ملاصدرا، ۱۳۷۸، ۸۵)

۳. هر دو اندیشمند به مرگ آگاهی انسان اهمیت ویژه داده اند و در حقیقت این دنیا

از نظر ملاصدرا ایمان به عنوان مهمترین عامل حفظ و ثبات زندگی معنا دار، از پشتوانه عقلی و معرفتی برخوردار است .

۵. اعتقاد به فطرت الهی بدون تردید می تواند یک راهنما جهت معنادهی و معنایابی زندگی لحاظ شود در واقع این منبع لایزال الهی که در اختیار انسان قرار گرفته می تواند آدمی را از جاده های پرپیچ و خم زندگی در دنیای مدرن یاری دهد که متأسفانه در تفکر این اندیشمند دانمارکی مورد اقبال قرار نگرفته است.

۱۰ نتیجه گیری

کرکگور اندیشمند دانمارکی به دلیل تسلط و غلبه علم تجربی و نظام های مبتنی بر عقلانیت صرف و به دلیل تعارض های متعدد که در علوم تجربی یافت می شود در صدد یافتن معنای اصیل زندگی برای انسان زمان معاصر بوده است. معنای زندگی بدون عقل و عقلانیت و صرفاً سر سپردن به یک دین و ایمان متعبدانه کار را به جایی نخواهد رساند.

اینکه معنایابی زندگی را فقط منحصر در سنت مسیحیت دانست و از راهکارها و طرقتی که در سنن دیگر وجود دارد چشم پوشی و اغماض کرد و جهت اینکه مفاهیمی همانند تجسد و تثلیث را موجه کند عقلانیت گریزی را ترویج نماید و فطرت الهی را نادیده انگاشتن و همینطور غفلت از ساحت وحیانی و عرفانی در تفکر کرکگور تنها بخشی از نارسایی و نقدی هست که در اندیشه و نگاه او بر مبنای زندگی وجود دارد.

برعکس ما در تفکر صدرالمتهالین زندگی آگاهانه و مبتنی بر عقلانیت را می بینم که چپش این زندگی براساس فطرت الهی است که نتیجه آن علاوه بر ایمان به خداوند اعتقاد به روز جزا، انبیاء و اولیاء الهی، ملائک و فرشتگان می باشد او علاوه بر حوزه علم و اعتقاد فردی عمل گرا هم بوده است و سعی و

می دهد در حقیقت ایمانی که همراه و عجین یا مسبوق به عقلانیت نباشد به هیچ وجه این توانایی را ندارد که ثمره و بهره ای وافی و بدون خرافات داشته باشد به عبارت دیگر عقلانیتی که ثمره و بهره و نتیجه ایمان باشد هرگز بر مدار عقل نیست.

۳. هدف و غایت معناداری زندگی در سپهر ایمانی در واقع یک مواجهه یکه در برابر یکه است، یک فرد مقید در برابر یک وجود مطلق. این یک تهاتر درست محسوب نمی شود البته این تفکر برگرفته از آموزه ی تجسد خداوند در کالبد مسیح (ع) است و پناه بردن او به کلمات و عباراتی نظیر احساسات، شورمندی، گناه اولیه در واقع سعی و تلاش و کوشش او در جهت موجه ساختن مسیحیت است. از آنجا که خداوند یکتا هست انسان هم به صورت فردی در بارگاه او حاضر می شود و تنها عامل حائز اهمیت ایمان به خداست. اما با توجه به فلسفه ملاصدرا فیض الهی به انسان و عالم هستی، دائمی است و این فیض بر اساس امکان فقری عالم هستی و انسان و ذات بی نیاز الهی تبیین می شود .

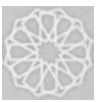
۴. آنچه که کرکگور در مورد سپهرهای سه گانه انسانی بیان کرده و به عبارتی این تقسیم بندی سه گانه حس و اخلاق و ایمان هیچ مبنا و پایه ای عقلانی ندارد چرا که دلیل و برهانی برای آنها اقامه نکرده است. و نکته جالب توجه اینکه او هیچ اشاره ای به یک سپهر دیگر که در زندگی مهم است و آن سپهر عرفانی شهودی است نکرده است. در واقع این سپهر عرفانی می تواند قهرمان او را به اوج و نهایت دین و ایمان برساند. ولیکن

نباتی یا حیوانی قرار می دهد و مانع از دستیابی به زندگی معنادار می باشد و از نظر صدرالمتألمین اموری همانند اخلاق ناپسند، و زائل اخلاقی، کفر، نادانی، غضب، هوس، از اصلی ترین موانع دست یابی به حیات حقیقی و زندگی معنادار می باشند.

تلاش در جهت کسب فضائل اخلاقی و اجتناب از رزائل از شاخصه های مهم در معناداری زندگی محسوب می شود.

آنچه آدمی را از نائل شدن به حیات و زندگی حقیقی باز داشته است بدون تردید و در واقع او را در مرحله

منابع

قرآن کریم

صدرالمتألهین شیرازی، محمدبن ابراهیم (۱۳۸۶)،
الشواهد الربوبیه فی المناهج السلوکیه،
تحقیق سیدجلال الدین آشتیانی، ویرایش
دوم، چاپ چهارم، قم، بوستان کتاب.

فرجی، علیرضا (۱۳۹۹) ایمان، مرگ و معنای زندگی
در اندیشه کیر کگور و سارتر، پژوهشهای
مابعدالطبیعی، شماره ۲

کرکگور، سورن (۱۳۷۷)، *بیماری به سوی مرگ*، ترجمه
رویا منجم، آبادان، نشر پرسش.

کرمی، حسین (۱۳۸۵) انسان شناخت تطبیقی در
آرای صدرا و یاسپرس، تهران، وزارت فرهنگ
و ارشاد اسلامی

مستعان، مهتات (۱۳۸۶)، *سورن کی یرکلگور متفکر*
عارف پیشه، آبادان، نشر پرسش.

مطهری، مرتضی (۱۳۷۶) *فلسفه اخلاق*، تهران
، انتشارات صدرا

وال، ورنو (۱۳۷۲)، *پدیدار شناسی و فلسفه های*
هست بودن، ترجمه یحی مهدوی، تهران،
خوارزمی.

اندرسون، سوزان لی (۱۳۸۷)، *فلسفه کرکگور*، ترجمه
خشایار دیهیمی، تهران، نشر نو.

آیت اللهی، حمیدرضا (۱۳۹۲)، *معنای زندگی*، تهران،
پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات
فرهنگی.

بیدهندی، محمد (۱۳۹۱) "بررسی معناداری زندگی در
اندیشه ملاصدرا و کیرکگور"، *قبسات*، دوره
۱۷ شماره ۶۴

صدرالدین شیرازی، محمد بن ابراهیم (۱۳۶۶)، *تفسیر*
القرآن الکریم، ج ۱-۷، چاپ دوم، قم، بیدار.

صدرالدین شیرازی، محمد بن ابراهیم (۱۴۲۸)، *الحکمه*
المتعالیه فی الاسفار العقلیه الاربعه، ج ۱-۹،
چاپ دوم، قم، طلّیعه نور.

صدرالدین شیرازی، محمدبن ابراهیم (۱۳۶۱)، *العرشیه*،
تهران، انتشارات مولی.

صدرالمتألهین شیرازی، محمدبن ابراهیم (۱۳۷۸)،
المبدأ و المعاد، مقدمه و تصحیح سیدجلال
الدین آشتیانی، تهران، انتشارات انجمن
فلسفه.

Kier Kegaard, Soren (1948) *Purity of Heart*,
Printed in the United States of
America.

Kierkegaard, soren (1990), *Eighteen up-
building Discourses*، Edited & Trans-
lated by Howard V.Hong and Edna
H. Hong Published by prineeTon
university Press.

Kierkegaard, soren (1987) *Either/or, part1*,
Edited and Translated by Howard

V.Hong & Edna H.Hony. Princeton
university press princeton, New
jersey.

Lippitt, john (2003) *Kierkegaard and Fear
and Trembling*. Routledge Taylor &
Francis.

Weston, W. (1994), *Kierkegaard and mod-
ern Continental Philosophy*,
Routledge London and Newyork.